

4. Крюкова Т.Л., Сапоровская М.В., Куфтяк Е.В. Психология семьи: жизненные трудности и совладение с ними. – СПб.: Речь, 2005. – 240 с.
5. Козьявкин В.И. Детские церебральные параличи. Медико-психологические проблемы. – Львов: Українські технології, 2005. – 234 с.
6. Технологии социальной работы / под. ред. О.И. Холостовой. – М.: ИНФРА-М, 2001. - 400 с.

In the article the psychological problems of domestic education of children open up with the limited possibilities

Key words: to put with the limited possibilities, monogynopaedium, socialization.

Отримано 4.10. 2011

УДК 376-056.24

О.В. Чопік

РОЛЬ ПЕДАГОГІВ У СТАНОВЛЕННІ УЧНІВСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

У статті описано зміст і методи роботи педагогів з формування міжособистісних стосунків учнів інклюзивного класу.

Ключові слова: інклюзивний клас, міжособистісні стосунки, учні з вадами опорно-рухового апарату, педагог, соціальні зв'язки.

В статье описано содержание и методы работы педагогов с формирования межличностных отношений учеников инклюзивного класса.

Ключевые слова: инклюзивный класс, межличностные отношения, ученики с недостатками опорно-двигательного аппарата, педагог, социальные связи.

Однією з проблем інклюзивної освіти є становлення соціальних стосунків дітей з вадами психофізичного розвитку із здоровими однолітками. У загальній педагогіці вивченню особливостей взаємостосунків у дитячому колективі присвячено роботи В.С. Агєєва, Г.М. Андрєєвої, О.І. Донцова, Я.Л. Коломинського та ін. У корекційній

педагогіці становлення соціальних стосунків у інклюзивному класі досліджували Валлегем, Р. Коззуол, З. Лютфійя, Е. Новіцкі, Р. Фріз та ін. Питання адаптації учня у новому для нього класному колективі викладено у працях А.С. Горбатенка, А.Н. Жмирікова, Н.Л. Коломинського, Г.В. Чернікова та ін. Окремі аспекти проблеми підготовки вчителів до роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивного класу висвітлено у дослідженнях В.І. Бондаря, Л.М. Гречко, А.А. Колупаєвої, М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової, Н.М. Назарової, В.М. Синьова, Л.М. Шипіциної та ін.

Проте аналіз літературних джерел свідчить, що роль вчителя у становленні міжособистісних стосунків учнів інклюзивного класу вивчено недостатньо. З огляду на це ми і обрали проблему дослідження. Метою нашої статті є опис змісту і методів роботи педагога у формуванні міжособистісних стосунків учнів з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в інклюзивному класі.

На шляху впровадження інклюзивної освіти постає багато проблем. Дослідження І.І. Мамайчук, С.П. Миронової, Л.М. Шипіциної та ін. показують, що значна кількість вчителів загальноосвітніх шкіл негативно ставляться до інтеграції дітей з вадами (особливо виразними) у масову школу. Водночас не лише вчителі, а й здорові учні та їхні батьки не завжди схвалюють спільне навчання з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Найбільш вагомим напрямком роботи вчителя інклюзивного класу є формування досвіду соціальних стосунків, взаємодії та спілкування дітей з вадами психофізичного розвитку із здоровими однокласниками. Вчитель сам повинен навчитися сприймати кожну дитину такою, якою вона є, навчитися визнавати її унікальність, неповторність і навчити цьому здорових учнів. Дуже важливо навчити здорових учнів приймати дітей з вадами, взаємодіяти з ними, надавати їм необхідну допомогу і підтримку, виражати позитивне ставлення.

Вагомим аспектом успішного включення учнів з вадами опорно-рухового апарату в інклюзивний клас є адаптаційний період у новому класному середовищі. С.Ю. Бородуліна вважає, що до початку навчального року класному керівнику необхідно провести бесіду з батьками дитини з вадами психофізичного розвитку. При цьому необхідно: дізнатися про її захоплення, інтереси, схильності, улюблені заняття, ігри; з'ясувати, які рухові навички розвинуті у дитини, та у процесі якої діяльності вона їх активізує; виявити позитивні риси характеру дитини для того, щоб опиратися на них у процесі навчально-виховної роботи; визначити наявні поведінкові чи характерологічні проблеми, на які слід звертати особливу увагу.

Налагодження співробітництва з батьками є обов'язковою умовою успішної адаптації дитини з вадами опорно-рухового апарату у звичайній школі.

Л.М. Гречко, М.П. Матвєєва, С.П. Миронова та ін. наголошують на необхідності формування адекватного сприймання дітей з вадами їхніми здоровими однолітками. Для цього доцільно провести роботу із здоровими ровесниками перед приходом нового учня у клас: розказати про захоплення і позитивні риси цієї дитини; пояснити учням, що не можна зосереджувати увагу на її дефекті, дражнити і ображати її. Навпаки, їй треба надавати посильну допомогу.

Одним із головних завдань вчителя інклюзивного класу є включення дитини з вадами у колектив, а головною умовою його реалізації – взаємодія учнів. В.І. Олешкевич зазначає, що дітям з вадами психофізичного розвитку важко звикнути до нового оточення. У перші дні перебування у новому класі у них відмічається стан внутрішньої напруги, яка з часом послаблюється або навпаки зростає. У незвичних ситуаціях вони є скутими, загальмованими, сором'язливими, не проявляють ініціативу до спілкування, не завжди адекватно оцінюють інтонації, часто не звертають уваги на жести і міміку тих, хто говорить. Необхідними умовами для подолання напруги є педагогічна допомога і підтримка, створення системи позитивних взаємостосунків у класі, заснованих на повазі, довірі.

Вчителю необхідно особливу увагу звертати на пропедевтичний період в організації спільного навчання. Підготовка у цей період колективу створює необхідні передумови успішного включення дитини з вадами психофізичного розвитку в середовище здорових дітей. Тривалість пропедевтичного періоду залежить від співпраці педагога і батьків, педагога і психолога, від вміння вчителя організувати взаємодію учнів, сформувані ціннісні орієнтації дітей по відношенню до учня з вадами. Вчителю доцільно організовувати спеціальні ігри, тренінги з включення дитини у колектив, на уроці залучати учня до колективних видів роботи. Педагогу потрібно стимулювати і схвалювати висловлювання учня з вадами, відмічати навіть незначні його успіхи. На уроках включення дітей у колективну діяльність слід починати з роботи у парі з терплячим і добрим однокласником, з часом змінюючи склад пари, залучаючи усіх учнів класу. Після досвіду роботи у парах можна розпочинати роботу у групах з розподілом і зміною ролей, поступово ускладнюючи характер завдання. Організація різноманітних видів роботи у парах, групах слугує передумовою успішної соціальної взаємодії, сприяє безперешкодному включенню дитини з вадами психофізичного розвитку у дитячий колектив.

Особливості соціальних стосунків у класі визначаються характером і цілеспрямованістю виховного процесу. Вагома роль належить

класному керівнику. Вчителю потрібно спрямовувати виховну роботу з класом таким чином, щоб у дітей формувалися не лише ділові стосунки, а й взаємні симпатії, дружба. При цьому основоположною базою для вчителя у встановленні нормальних учнівських стосунків мають бути знання структури особистісних стосунків, інформація про становище кожного учня у колективі. Тому кожному педагогу необхідно вивчити цю структуру, оволодіти методиками вивчення особистих стосунків. Знаючи структуру міжособистісних стосунків, він зможе враховувати її у своїй виховній роботі, впливати на неї, перебудовувати відповідно до ситуації, яка склалася у класі.

Вагомий вплив на місце учня у системі міжособистісних стосунків має ставлення вчителя до нього, яке повинно бути зразком для здорових однолітків. Перш за все, педагогу потрібно проаналізувати і визначити своє ставлення до учня з вадами опорно-рухового апарату. Інколи вчитель може погіршити становище учня у класі, не помічаючи цього. Ставлення вчителя до дитини з вадами має безпосередній вплив на становлення міжособистісних стосунків в інклюзивному класі. Інколи педагог ненароком своїми непередуманими зауваженнями щодо особистості школяра, негативними оцінками чи надмірною похвалою викликає недоброзичливість до дитини. Адже у молодших класах вчитель є авторитетом для школярів.

Л.А. Висотіна поділяє вчителів на дві групи залежно від їхнього ставлення до дитячого колективу. Представники першої групи виховують у дітей позитивні почуття – бажання допомогти товаришу, гордість, радість за весь клас і за кожного окремо. Надаючи особистий приклад, вчителі вчать дітей бути доброзичливими, уважними, чутливими, справедливими, відвертими і чесними. Для їхньої роботи властивими є опора на позитивне у поведінці дітей, пробудження у них почуття власної гідності, гордості, радості за колектив, за своїх товаришів, доброзичливе, турботливе і чутливе ставлення до дітей самого вчителя.

Вчителі іншої групи використовують у своїй роботі докір, суворо засуджують негативні вчинки, недоліки у роботі класу та окремих дітей. Таке ставлення призводить до виникнення у дітей сильних хвилювань, активізації у них переважно негативних почуттів: образливості, недоброзичливості, байдужості до переживань товариша.

Згуртованість, організованість учнівського колективу залежить і від системи особистісних стосунків, яка склалася у класі. Сприятливі міжособистісні стосунки самі по собі можуть і не виникнути під впливом спільної діяльності. Ці стосунки потрібно спеціально виховувати.

Вчитель інклюзивного класу повинен цілеспрямовано сприяти спілкуванню та взаємодії між учнями. Наприклад, посадити поруч

здорову дитину і дитину з особливостями розвитку (деякі діти люблять навчати товаришів чи допомагати іншим); пропонувати на уроці завдання, під час яких учні мають покладатися один на одного. Це сприятиме налагодженню дружніх стосунків. Діти з порушеннями психофізичного розвитку також повинні мати змогу допомагати здоровим однокласникам, оскільки в окремих видах діяльності вони можуть перевершувати своїх ровесників. Вчителю потрібно постійно заохочувати учнів допомагати одне одному, а лише потім звертатися за допомогою до педагога. Міжособистісна взаємодія у різноманітних умовах зближує учнів, виробляє емпатію, прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності кожного, відчуття захищеності.

Дуже важливо створити у класі дружню атмосферу, що полегшить процеси включення та адаптації не лише дитини з вадами опорно-рухового апарату, а й адаптацію здорових школярів до інклюзивного учня. З першого дня перебування у класі дитини з вадами психофізичного розвитку класний керівник створює атмосферу доброзичливості, дружелюбності, схвалення, підтримки. Вчителю важливо звертати увагу учнів на успіхи свого однокласника, його досягнення, таланти, позитивні риси характеру, підтримувати його бажання набути у колективі належного статусу. Для особистісного розвитку дитини вагомого значення набуває позитивна оцінка її діяльності. У класному колективі потрібно створювати такі ситуації, де дитина з вадами змогла б проявити себе з кращої сторони, привернути до себе увагу ровесників. В.Ч. Хвойницька зазначає, що вченими встановлений прямий зв'язок між соціально-емоційним благополуччям дитини з вадами в інклюзивному класі та її успіхами у навчанні.

Вчитель опосередковано впливає на формування позитивного соціально-психологічного клімату класу. Він демонструє, що сприймає, цінує, поважає інклюзивного учня на рівні з іншими, створюючи таким чином передумови для включення дитини у міжособистісні стосунки. У той же час педагог має похвалити тих дітей, які висловили позитивне ставлення до дитини з вадами психофізичного розвитку, виховуючи таким чином у дітей таке життєво важливе вміння, як схвалення інших. Під вмілим керівництвом вчителя у класі формуються позитивні, доброзичливі стосунки, які з часом стають нормою. Учні у класі часто стають захисниками дітей з особливостями розвитку і вимагають, щоб їх поважали й інші школярі.

Соціальні стосунки, дружба є невід'ємною складовою нашого життя. Першими особами, з якими контактують діти за межами сім'ї, є однолітки. Важливо, щоб стосунки, які складаються між дітьми, були позитивними. Для дітей з вадами опорно-рухового апарату це набуває ще більшого значення. Завдяки контактам з ровесниками діти

розвиваються емоційно і соціально, вчать жити в колективі, у них виховується самоповага, повага до інших.

Бажано, щоб протягом перших тижнів навчання у дитини з вадами з'явилися друзі. Педагогу необхідно контролювати розвиток міжособистісних стосунків у класі, при необхідності скерувати їх у правильне русло. Вчитель не може примусити дітей дружити, але може навчити їх бути терплячими, добрими, поважати почуття інших, завжди підтримувати один одного.

Учителі інклюзивних класів повинні сприяти створенню міцного дитячого колективу. Усі діти повинні мати не лише однакові права, а й однакові можливості. Сприятливе середовище сприяє прояву ініціативи, творчості, заохочує всіх дітей до досліджень, забезпечуючи успішне навчання й розвиток. Вчитель повинен регулярно створювати умови для розвитку позитивних соціальних взаємин учнів, працювати над згуртованістю класу, щоб дитина відчула любов і повагу однокласників і вчителя.

Організація навчального процесу в інклюзивному класі є креативним процесом, який надає можливість вчителю реалізувати свій творчий потенціал. Оскільки інклюзивне навчання потребує інших підходів, інтерактивних методів навчання, колективних форм роботи, основою яких є активна взаємодія усіх учнів.

Учителі повинні усвідомлювати важливість соціальних зв'язків дітей, підтримувати їх взаємодію, створювати для цього сприятливі умови. Потрібно стежити за тим, щоб у класі не було ізольованих чи відторгнутих дітей, різними способами заохочувати взаємну підтримку, співробітництво учнів.

Результати соціометричних досліджень А.М. Конопльової свідчать, що в інклюзивних класах є соціально ізольовані учні, які знаходяться у самоізоляції. Статус окремих дітей є негативним при сприятливій, позитивній атмосфері у класі. У такому випадку можна говорити про приховану дезадаптацію. Ці відомості свідчать про те, що педагогу спільно з психологом необхідно проводити спеціальні заняття з організації соціальної взаємодії. Створення сприятливого клімату для ізольованих дітей передбачає включення їх у цікаву для них діяльність.

Вчені пропонують програму педагогічної корекції соціальної дезадаптації учнів з вадами психофізичного розвитку, яка містить наступні напрями: діагностика взаємодії учнів у класі; виявлення учнів, які знаходяться у соціальній ізоляції; формування корекційної групи; проведення спеціальних занять і вправ з формування навичок спілкування і взаємодії; відстеження динаміки соціального статусу кожного учня класу.

Учень з особливостями психофізичного розвитку не повинен займати особливого становища у класі, він має почуватися природно,

досягти самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо в інклюзивному класі створити атмосферу взаєморозуміння та взаємопідтримки, щоб забезпечити дитині можливість самоствердитися, подолати неадекватні установки та стереотипи, набути певних навичок соціальної поведінки.

Вчитель у виховній роботі може використовувати наступні шляхи включення дитини у колектив: залучення учня до цікавої діяльності; допомога учневі у досягненні успіху в тій діяльності, від якої передусім залежить його становище; вироблення впевненості дітей у собі; забезпечення підтримки ізольованого учня авторитетними однокласниками тощо.

На думку Л.І. Акатова, завдання вчителя при наданні допомоги дітям у встановленні нормальних міжособистісних стосунків полягає у створенні такої ситуації розвитку, в якій їх соціальне самопочуття було б постійно забарвленим емоційно позитивними переживаннями, щоб у них домінував гарний настрій, що є вкрай необхідним для ефективного психічного і особистісного розвитку дитини. Він пропонує підходи, які забезпечать позитивний вплив здорових учнів на дітей з особливостями психофізичного розвитку:

- організовуючи взаємодію дітей у класі, необхідно враховувати найбільш важливі фактори, які впливають на емоційні переживання кожної дитини від перебування в учнівському колективі (спілкування з ровесниками, спільні емоційні переживання);

- необхідно створювати такі ситуації, щоб діти від спільної взаємодії, спілкування у класі отримували позитивні емоційні переживання, очікували нових зустрічей, щоб задовольнялась їхня потреба у спілкуванні;

- домагатися, щоб дитина, знаходячись у класі, відчувала себе рівноправним членом колективу, з яким рахуються всі інші учні.

Вагомого значення для становлення учнівських соціальних зв'язків набуває співпраця вчителя з батьками. Як зазначає О.В. Чеботарьова, основна мета формування мікроклімату у школі та в сім'ї полягає у гуманізації взаємин, створенні умов для максимального вияву поваги і взаємопідтримки, турботи та взаємодопомоги. Довіра у системі "учень-вчитель-батьки", єдність та делікатність є запорукою успішного навчання в умовах масової школи.

Отже, у становленні міжособистісних стосунків учнів інклюзивного класу вагоме місце посідає робота педагогів, їхня співпраця з психологом, батьками дітей.

Наше дослідження не охоплює всіх аспектів даної проблеми. Подальшого розгляду потребують такі питання, як вплив здорових учнів на формування колективних стосунків у інклюзивному класі;

роль батьків здорових учнів у становленні стосунків дітей; співпраця вчителів, батьків та інших спеціалістів інклюзивної школи.

Список використаних джерел

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Березовин Н.А., Коломинский Я.Л. Учитель и детский коллектив. – Мн.: БГУ, 1975. – 160 с.
3. Бородулина С.Ю. Коррекционная педагогика: психолого-педагогическая коррекция отклонений в развитии и поведении. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 352 с.
4. Інклюзивна освіта. Інтегроване навчання дітей з особливими потребами у ЗНЗ // Завуч. – 2008. – №19-20 (349-350). – С.43-57.
5. На пути к инклюзивной школе: Учеб. пособие. – М.: Перспектива, 2005. [Електронний ресурс]. – <http://divo.tomsk.ru/html/school2.htm>
6. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: пособие для учителей, психологов и родителей детей с ограниченными возможностями / А.Н.Коноплева и др. – Мн.: НИО, 2005. – 260 с.
7. Тимошенко Н. Організація навчально-виховного процесу в інклюзивних і реабілітаційних групах (класах) навчальних закладів // Імідж сучасного педагога. – 2007. – №4(73).
8. Чеботарьова О. Навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах загальноосвітньої школи // Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2007. – С. 49-52.
9. Шипицына Л.М., Мамайчук И.И. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата: Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 368 с.

The maintenance and methods of teachers' work from forming of interpersonal relations of pupils of inclusive class is described in the article.

Keywords: inclusive class, interpersonal relations, pupils with breaches supporting-motor device, teacher, social relations.

Отримано 1.10.2011